

سایکولوژی په تی داهینان

نووسین و
ناماد مگردنی
نیسماعیل حاجی حهههین

شیکردنه ومیه کی ورد [(۲)] .

نهمهش نه وه دمگه یه نیت که [پروئسیسی داهینان
رووندات نه گهر پینش نه وه باریکی هه لچوونی تاییه ت نه ی
ووروزاندبیت له نه نجامی به رهنکار بوونه وه ی کیشه یه کی
کومه لایه تی یان زانستی]

نهمهش لیکدانه ومیه کی مادی قهسله جی یه بو پروئسیسی
داهینان له هه موو بوارمکاندا ، به مانای نهم لیک دانه وه یه .
زیاتر له مانا زانستی یه فراوانه که ی داهینان نزیک دمبیته وه .
گومانی تیدانی یه که نهمهش بوته هو ی روونک کردنه وه ی زور
لایه نی تاریک له ژیانی عقلی مروف دا به گشتی و داهینانیش
به تاییه تی .

قوتابخانه ی شیکردنه وه ی د مروونی یش له گوشه نیگای خو یه وه
مهسه له سهخته کانی داهینان شی دمکاته وه چه ند تیشکیکی
دمخاته سر که نهم مهسه له یش له لایه ن (فرؤید) هوه زور
پرسیاری ووروزاندو زور جه دهل و برخنه و باری سه رنجی
به دوری خویدا به کیش کرد .

به تاییه تی له پرسیاره نهمرکه کی مروف به رانیه ر
پالپنومنه رکه کانی داهینان .. (فرؤید) هونه رهنه ندی داهینه ر
دمگه رینیته وه بوزمگه زه سه رمتایی یه کان . بولایه نی راستی که
به رای نه و پالپنومنه ری هه لس و که وتی مروف و داهینانیش له
به رزترین پله ی دا ، نه ویش لایه نی [نهستی = لاشعوری]
مروقه نه و لایه نه یه که یاداشت و خونه کانی مروقی تیدا
ماوته وه یان چاکتر وابلین به ند کراوه به هو ی نه وه ی که
پنویستی به رهمه کی یه کان له گهل مروف دا له دایک دهن . [وک

داهینان نه و جیهانه یه که تاوه کو نیستا جی ی ، سه ر سورمان و
تیرامانی مروقه ، داهینان له هه موو بوارمکاندا له کیشمه
کیشمیک کی دوو لایه نه وه په پیدا دمبیت ، لایه نیکیان په یوه ندی
هیه به هه سه ته کانه وه . به وسیفه ته ی که هه سه ته کان [له راستی
دا لایه نی هه لچوونه له ژیانی عقلی مروف دا] (۱) به مانای
کاردانه وه ی مروقه به رامبه ر شته دهره کی یه کان ،
هه سه ته کانیش به دوو شیوه ی نیجایی و سه لبی خو یان
دهره مبرن ، شیوه ی نیجایی خو ی له خو شی و هه سه ت کردن به
خو شی دا دهره مبریت ..
نه و ی دیان به پیچه وانه وه .

هه روه ها داهینان په یوه ندی هیه به پیکه اتنی کوته ندامی دهمار
[الجهاز العصبي] ی داهینه روه و زال بوونی به شی دواوه ی
[که په یوه ندی داره به هه سه ت و سوژو کاردانه وه
سروشتی یه کانه وه] نهمهش خو ی له هونه رهنه ندان دا
دمبیتنه وه ، یان نه وانه ی که به شی پیشه ومیان زاله [که تاییه ته
به پروئسیسه عقلی یه بالاکان] نه مانهش له زانایان داخویان
دمبیتنه وه ، که واته دوولایه ن کاریک دمکن و دمبته هو ی له
دایک بوونی به رهمیک کی نو ی له مند الدانی میشک دا نه ویش
کاردانه وه ی ، جه سه تی مروف [له هه سه ته کانه وه تا میشک که
نهمه لایه نیکه] له گهل شته دهره کی یه کان . که دمبته هو ی
ووروزاندنی نه و مروقه و هه لچونیک دروست دمبیت پیش
داهینان له بهر نه وه [گومانی تیدانی یه که هه لچوون و سوژو
هه سه ته کان جولینه ری هه لسوکه وتن یان پالپنومنه ره
سایکولوژی یه سه رهمه کی یه کانی ژیانی فکری مروقه له دوا ی

پنویستی سیکس و برستی و دوژمنایه تی] ناتوانریت تیرکین له‌بەر ئه‌وه‌ی به‌رکۆمه‌لی له یاساو ریساری کۆمه‌لایه‌تی ده‌که‌ون . که تیر کردنیان به شینومیه‌کی راسته‌وخۆ ده‌بیته هۆی جیابوونه‌وه‌ی مروّف له کۆمه‌ل و ریت کردنه‌وه‌ی بوونی ئه‌و مروّفه له کۆمه‌ل . هونه‌رمه‌ندیش به‌هۆی ئه‌وه‌ی که له کیشمه کیشمیکی ده‌روونی سه‌خت دایه له نیوان [ئه‌و - Id] و [من - EGO] دا به‌رانبه‌ر پنویستی‌یه‌کان و کۆمه‌لی له فرمانی کۆمه‌لایه‌تی . له‌بەر ئه‌وه له ژیرسایه‌ی ئه‌ندیشه‌وزینده‌مخوون دا خۆی ، ده‌بیتیه‌وه ، به‌و شینومیه‌ خه‌ونی هونه‌رمه‌ند به شته‌که‌نه‌وه‌ جوړیکه له [عصابی]^(۱) یان (به‌مه‌به‌ستی بوون کردنه‌وه) جوړیکه له نه‌خۆشی‌یه‌کی ده‌روونی که ئه‌مه‌ش په‌یوه‌ندی‌داره به‌و باره هه‌لچوونه له راده به‌ده‌ره‌ی که توشی هونه‌رمه‌ند ده‌بیت ، که‌واته جیهانی خه‌ونی هونه‌رمه‌ندی داهینه‌ر بریتی‌یه له ریک خسته‌وه‌ی شته‌کان و چربوونه‌وه‌ی له شینومیه‌ی خه‌یالیکی به‌ر فراوان . که جوړیکه له میکانه‌مه‌کانی خۆپاراستن که ئه‌ویش [کۆمه‌لی کرداری ، نامیری نه‌ستی‌یه و بی‌مه‌به‌ستی مروّف پێی هه‌لده‌ستی بۆرزگار بوون له‌و «توتر» و دلّه راوکی‌یه‌ی که له ئه‌نجامی قه‌یرانی ده‌روونی‌یه‌که‌یه‌وه په‌یدا بووه ئه‌مه‌ش چه‌ند کرداریکی نه‌گونجاوه که ئامانجی چاره‌سه‌رکردنی کیشه‌که‌نی‌یه به‌لکو بزگار بوونه له‌و دلّه‌راوکی‌یه [^(۲) که‌واته خه‌یالی به‌پیزی ، داهینه‌ر له‌لایه‌ن قوتابخانه‌ی شی‌کردنه‌وه‌ی ده‌روونی جوړیکه له خۆپاراستنی ده‌روونی بۆ گونجاندنی خۆی له‌گه‌ل شته‌ ده‌رمکی‌یه‌کان داوکه که‌م کردنه‌وه‌ی ئه‌و دلّه راوکی و قه‌یرانه ده‌روونی‌یه‌ی (آزمه‌ النفسیة) که له ئه‌نجامی زۆرانبازی نیوان [ئه‌و ومن و منی بالاً] دا په‌یواد ده‌بیت ، هه‌روه‌ها رازاندنه‌وه‌ی ، خه‌ونه‌کان به‌هه‌رگیکی کۆمه‌لایه‌تی که خۆی له کرداری [بالایی - إغلاء - التسامی] دا ده‌بیتیه‌وه که هونه‌رمه‌ند پالپیه‌نه‌ره رهمه‌کی‌یه‌کانی خۆی ده‌کات به چه‌ند به‌رهمه‌یک که کۆمه‌ل‌لی‌ی ، رازی بیت ، هه‌ر وه‌کو چۆن ئه‌م به‌رهمه‌ جوړیکه له کرداری ، بالایی (التسامی) که ئه‌مه‌ش به تال کردنه‌وه‌ی ئه‌و ووزه ده‌روونی‌یه‌یه ئه‌وه تا نووسه‌ری ئینگلیزی (موم) له یه‌کێک له چێرۆکه کانیدا ده‌رباره‌ی بالایی رای خۆی ده‌رده‌مه‌ربیت :

[- بۆچی چیرۆکیکی له‌سه‌ر نانوسیت ؟- کئی من له‌سه‌ری بنووسم ؟- ده‌زانی ئه‌و سیفه‌ته گه‌وره‌یه‌ی که نووسه‌ر له خه‌لکی جیا ده‌کاته‌وه ئه‌وه‌یه کاتیک هه‌ست به‌ بیزاری و نه‌هامه‌تی ده‌کات ده‌توانیت له چیرۆکیکی دا دایه‌ریژیت .. ئه‌مه‌ش هه‌منی و پشوو‌یه‌کی پێ ده‌به‌خشیت]^(۳)

به‌لام ده‌رباره‌ی (عصابی) یه‌تی داهینه‌ر ، شی‌کردنه‌وه‌ی ده‌روونی له‌به‌ره‌وپیش چوونی دا جیاوازی ده‌کات له نیوان عصابی و هونه‌رمه‌ندا [فرۆید] به‌هۆشیاری‌یه‌وه ئاگاداری ئه‌و جیاوازی‌یه بوو ، بۆیه پیمان ده‌لێت که هونه‌رمه‌ند وه‌کو عصابی نی‌یه ده‌زانیت چۆن له جیهانی خه‌یال بیته ده‌رموو « ده‌گه‌ریته‌وه بۆ ئه‌وه‌ی به هه‌نگاوکی جیگیر له واقع بدات »^(۴)

هه‌روه‌ها هونه‌رمه‌ند نه‌خۆشانه‌نی‌یه [ئه‌مه‌ش هه‌موو جیاوازی‌یه‌که‌یه که شاعیر ئه‌ندیشه‌ی هه‌ده‌سوورینی به‌لام جیاکه‌ره‌وه‌ی راسته‌قینه‌ی (عصابی) ئه‌وه‌یه که ئه‌ندیشه‌ی زاله به‌سه‌ری دا]^(۵)

[فرۆید] ده‌لێت : [پالپیه‌نه‌رمان و ئه‌و گۆرانانه‌ی که به‌سه‌ری دادین دوا شته‌که شی‌کردنه‌وه‌ی ده‌روونی ده‌ری - ده‌مخات و هه‌ستی پێ ده‌کات ، وه له دوا‌ی دا شانۆ بۆ توێژینه‌وه‌ی بایۆلۆجی چۆل ده‌کات . ئاره‌زووی خه‌فه‌کردن وه‌هه‌روه‌ها توانای بالایی پنیوسته‌ بگه‌ریته‌وه بۆ بنچینه‌ ئۆرگانی‌یه‌که‌ی له که‌سایه‌تی دا که په‌یکه‌ری ده‌روونی له‌سه‌ر ئه‌و بنچینه‌یه دروست بووه]^(۶)

له ئه‌نجامی به‌ره‌وپیش چوونی شی‌کردنه‌وه‌ی ده‌روونی دا (کارل کۆستاف یونگ) سروشتی داهینان و داهینه‌ر ده‌گه‌ریتیه‌وه بۆ پالپیه‌ سهره‌تایی‌یه‌کانی مروّف یان چاکتر وایه بلێین ئه‌و (بۆ ماوه) سهره‌تایی‌یه‌کانی که له باپه‌رانه‌وه بۆمان ماوه‌ته‌وه له وینه‌و ئه‌فسانه‌و خوو نه‌ریته‌کانی چاخه‌ کۆنه‌کان ، یان هه‌موو ئه‌زمه‌سونه‌ کۆنه‌کانی مروّف [وه‌کو ترسان له هه‌زیکی ئه‌و دیو سروشت و په‌یوه‌ستی بیرێ خاک به‌ دایکه‌وه‌ ژیری و دانایی پیاری به‌ سالا چوو (یونگ) ئه‌مه‌ی ناونا [لاشعوری جمعی] له وانه‌یه تووشی باریکی سه‌ر سورمان بیه‌ن له‌م بۆچونه‌ که چۆن ئیمه‌ به‌ شینومیه‌کی [لاشعوری - نه‌ستی] هه‌لگری

نه زموونه کانی باب و باپیران مان بین له چاڅه کونه کان ؟ (یونگ)
 وولامان دمداته وهو دهلّیت [وانه کانی په رسمه ندنی بایولوژی
 په نجه ی بو پاشماوه جه سته یی په کان راکښا که له باپیرانه وه
 هلمان گرتووه * ، هیچی تیدانی په که پاشماو میه کی د پروونی
 هه بیت به مانای پاشماوه ی [لاشعوری جمعی] نه ویش له
 هه موو که سیکدا و مکو په که به چاو پوښین له سنوری
 کومه لگاگان^(۱)] داهینان یش لای (یونگ) په کیکه له
 میکانزمه کانی خو پاراستن به پیچه وانه ی مروفه وه ، نه و لای ،
 وایه که (خسته سهر = إسقاط) ی (لاشعوری جمعی)
 په کیکه له و جولینه رانه ی پروسیسی داهینان نه ویش نه ویه که
 داهینان [نه و پروسیسیسه د پروونی په په که هونه رمنند دیمه نه
 سهیره کانی قولایی نه سستی دمخاته سهر بابه ته دهرمکی په کان
 که که سانی تر دمتوانن تیی رابمینن]^(۱) .

داهینانیش لای (الفرید آدلر) بریتی په له هه ولدانی مروف بو
 پله و پایه به رزمکان له کومل دا ، نادلر واد دمیبتی که هونه رمنند
 هه ست به که میبتی [شعور بالنقص] دمکات و هه ولدانییش
 بریتی په بو پچرینی شونینه به رزمکان ، به م شینویه داهینان
 دهرنه نجامی نه و دلّه راوکی په په که له هه ست کردن به
 که میبتی په وه پیدا بووه و هه ولدانه بو سهرکه و تن ، په کیک له
 پالپونونه ره سهرمکی په کان له ووت به ناو بانگه که ی (نادلر) بو
 مه به سستی روونکردنه وه ی باری سهرنجی خوی [من به روونی
 له هه موو دیاردمیه کی د پروونی هه ولدان به رهو سهرکه و تن
 دمیبتیم .. نه و هیزه ی که له (سالب) موه به رهو (موجب)
 د مروات کوتایی بی نایه ت هه روها هه ولدان له نزمی په وه به رهو
 به رزی هه رگیز ناو هسنتیت]^(۱) .

شان به شانی نه م بو چونانه له نه نجامی به رهو پیش چوونی
 د پروونزانی زیاتر شیکردنه وه ی سروشتی داهینه رو داهینان
 قه وارمیه کی زانستی گرتنه خوی به تاییه تی له بواری
 [د پروونزانی نه زمونی] (علم النفس التجریبی) دا به تاییه تی
 کاتیک پیوانه عه قلی په کان بو دیاری کردنی پله ی زیرمکی
 هاته کایه وه که رابه رانی [الفرید بینیه و تیوفل سیمون] بوون
 پاشان نه م پیوانه عه قلی یانه به رهو که سیتی داهینه رهمتی
 خوی وهرگرت و هه ولیان دا که هویه کانی داهینان دمست

نیشان بکن و پاشان پیوانه ی بو دابنینن ..

هه ولدانه کانی (جیلفورد) یش شایانی باسه له م بو اره دا جیی
 گفتوگوو لی توژیینه و مکی زوره ، به لام نه وه ی که تاییه ته به
 قوناغه کانی پروسیسی داهینان نه و دابش کردنه په که (جراهام
 والای) دایرینزا ، و له لایه ن زوربه ی زانایانی د پروونی و
 هونه رمنندان په سنده ، به مه به سستی شارمزا بوون ... نه م
 چوار قوناغه دیاری دمکین :

۱- قوناغی ناملد مکردن :

نه ویش په پیدابوونی توری بیروکه که په به مانای
 په پیدابوونی بیرمکه په ، که داهینه ر بو مه به سستی به پیزمکه ی
 سوود له نه زموونی تاییه تی و شارمزایی و زانیاری په کونه کان
 وهردمگریت . نه م قوناغه و مکو پیدا بوونی په که م بیر بو
 هونراو میه ک یان چیروکیک یان بیریک که کیشه په ک له میشکی
 داهینه ردا بخولقینیت و مکو سهرنجدانی (نیوتن) له که و تنه
 خوارموی سنیومکه پاشان به رهو قوناغی دوهم هه نگاو دمنیت .

۲- قوناغی ترشانندن یان پیگه یشتن (إختمار) :

نه م قوناغه دوا ی په پیدابوونی بیرمکه په که له قوناغی
 ترشانندن و پیگه یشتن دایه ، داهینه ر تاوو توی بی بیرمکه ی
 دمکات . تا ماومیه ک لی دور دمکه ویته وه ، تا له نه نجامی
 ترشانندنیدا چوار چیومه کی روون وهردمگریت .
 له م قوناغه دا [قهرمبالغی هه لچوونه کانی هونه رمنندوا ی لی
 دمکات که هه ست به جیکیر بوون نه کات عدم الاستقرار]^(۱)

۳- قوناغی سرووش - إلهام -

به مانا فلسفه فی په که ی له گوشه نیگای د پروون
 ناسه کانه وه [سرووش و مکو هه موو پروسیسیکی عه قلی که
 دماغ پیی هه لدمستی]^(۱) دوا ی تیپه ر بوون به هه ردو
 قوناغه که ی که پیشتر باسما ن کرد له م قوناغه دا چاره سهر بو
 کیشه که چوار چیوه ی ته واری خوی وهردمگریت و داهینه ر
 هه ست به بروا به خوبوون و هیوری په ک دمکات و په یوه ندی
 تیوان رمگه زمکانی بیرمکه ی لائاشکرایه له ساتیکی دیاری

کراودا که بهو ساته دملین ساتی ئیلهام یان جوشن بوونه وه.

٤- قوناغی چاو پینداختساندنه مو پاکژکردنه وه :

ئهم قوناغش پاکژ کردنه مو زیاد کردن و لابرندی هندی شته دواى ئه وهى که بهرهمه که له قوناغی سئیه م داله دایک بووه بهم شیومه پرۆسیسی داهینان و خهلق زور له وه زیاتر هه لدمگریت که له ووتاریک دا یان چهند کتیبیک دا باسگریت و بکه ویته ژیر سبیه ری لی توژیینه وهی قول و تاوو توئی کردنی هه موو لایه نه کانی ، هه تا ومکو ئیستاش کیشه ی داهینان و پالپپونه رهمکانی داهینان جئى پرسیاره و رۆژ به رۆژ له هه موو بوارمکاندا هه وئى لیکدانه وهی تازمه نوئى دمدهن بو داهینان ، گومانیشی تیدانی به که داهینان په بوهندی به کی پته وهی به کومه لگه و کاریگری داهینه رو هه روهها هوکاره سیاسی و ئابووری و جوگرافی به کانیش به هه مان شیوه روئى خویمان دمبینن له م بوارقدا .

داهینان له کومه لگه به که وه بو کومه لگه به کی دی دمگوریت و هیچ داهینانیکیش ئه وهی دی رمت ناکاته وه ئهم باسه شمان جگه له تپهر بوونیکى خیرا نه بیت له گوئشه نیکای ، دهر وونزانی به وه بو داهینان هیچی تر نی به ، ته نیا مه به ستمان ئه وه به که کاتی ئه وه هاتوو لایه که له هونه رهمندو داهینه ر بکه ینه مو دمرك به و حه قیقه ته بکه ین که داهینان دابراو نی به له داهینه ر، داهینه ریش به بنی ئازاریکی زور جواناوی ئه و له دایک بوونه نوئینه ی له هه نیه ی ناسریت . هه ره بکو (هنری جیمس) دملیت :

[ئهمومون هه رگیز دیاری ناکریت و هه رگیزیش کوئایی نایه ت].

پهراویز

- ١- الدكتور نوری جعفر - الاصله في العلم و الفن - ص ٨٧
- ٢- هه مان سه رچاوه - ص ٩٠
- ٣- بکه ریزه وه بو [موسوعة علم النفس] - د. أسعد رزوق -

ص ٢٠٧

٤- د. أحمد عزت راجح - أصول علم النفس - ص ٥٠٠

٥- د. مصطفى سويف - الأسس النفسية للأبداع الفني - ص

٢٠١

٦- د. عزالدين اسماعيل - التفسير النفسي للادب - ص ٣١

٧- هه مان سه رچاوه - ص ٣١

٨- سجموند فرويد - ليوناردو دافنشى دراسة في السلوك الجنسى

الشاذ - ص ١٢٥

٩- مه به ستي يونگ پاشماوه ی بايولوجی به .

١٠- د. مصطفى سويف - الأسس النفسية للأبداع الفني -

ص ٢٠٣-٢٠٤ .

١١- لندال . دافيوف - مدخل علم النفس - ص ٥٩٨

١٢- قاسم حسين صالح - الأبداع في الفن - ص ٨٢

سه رچاوه مگان

١- د. جعفر ، نوری - الاصله في العلم و الفن - دار حریة

للطباعة - بغداد سنة ١٩٧٩

٢- د. راجح ، أحمد عزت - أصول علم النفس - الطبعة ١١

سنة ١٩٧٧ - مصر

٣- د. سويف ، مصطفى - الأسس النفسية للأبداع الفني -

الطبعة ٣ سنة ١٩٧٠ - مصر

٤- دافيوف ، لندال - مدخل علم النفس - الطبعة الثانية سنة

١٩٨٣

٥- صالح ، قاسم حسين - الأبداع في الفن - الطبعة الأولى

١٩٨١

٦- د. اسماعيل ، عزالدين - التفسير النفسي للادب - الطبعة

الأولى - ١٩٦٣ بيروت - لبنان

٧- فرويد ، سيفموند - ليوناردو دافنشى دراسة في السلوك

الجنسى الشاذ الطبعة الثالثة - ١٩٨٢ - بيروت - لبنان

